

Д.Н.Жұматаева

Лозан конференциясында құрылған тепе-теңдіктің жойылуы және Кипр мәселесінің туындауы

1878 жылы Кипр аралында Осман мемлекеті мен Англияның арасында келісім-шарт жасалды. Шартта аралдың ресми құқықтық статусы Осман мемлекетінің қарамағында, ал жергілікті басқарылу жүйесі Англияға берілді. Бұл келісім-шарт Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін жалғасын тапты. Алайда Осман мемлекетінің «Үштік одақ» сапында 1914 жылдың 29 қазанында соғысқа кіруін желеу еткен Англия Кипр аралын толықтай өз бодандығына өткенін жариялады. Англияның бұл бір жақты күштеп бағындыруы 1923 жылғы дейін созылды. Бірақ Түркия Республикасы ағылшындардың Кипр аралын бодандыққа алуын 1923 жылғы Лозан келісім-шартынан кейін ресми түрде таныды. Осылайша Кипр 1960 жылға дейін Англияның отары болды. 1960 жылы Кипр Республикасы құрылды. Бірақ республика өмірі ұзаққа созылмады. Себебі жергілікті румдардың, әрі Грецияның итермелеуі мен аралды Грецияға қосу саясатын жүргізулері аралдағы түріктер мен Түркия Республикасының наразылығын туғызды. Бұл жайт екі халық пен екі мемлекет арасында Кипр мәселесінің туындауына әкеп соқты.

D.N.Zhumatayeva

Beginning of the Cyprus problem with changing of balances established in Lausanne

The agreement between the Ottoman Empire and England was signed in 1878 in Cyprus. According to the contract official legal status of the island passed the Ottoman Empire, and the system of regional government was passed to England. This agreement lasted till the World War I. However England on the 29th October, 1914 as a tripartite alliance which was the initiator of a fate of the Ottoman Empire, declared that Cyprus goes under their power. This compulsory submission of England proceeded till 1923. But the Republic of Turkey officially recognized submission of Cyprus by England only in 1923 on the Lozan agreement. Thus, Cyprus was a colony of England till 1960. The Republic of Cyprus was created in 1960. But it existed not for a long time. Because under the influence of Rumov and Greece the policy of annexation of the island to Greece was generated discontent of Turks and the Republic Turkey. This circumstance generated questions about Cyprus, which is between two states and two nations.

UDC 94 (560)

A.Turlybek

Ankara Üniversitesi, Turkey(E-mail: aslandinara@gmail.com)

Osmanlı Devletinde ikinci meşrutiyetin ilanı ve hürriyet kahramanı Enver Bey

İttihat ve Terakki, Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya hususundaki yaklaşım tarzına muhalefet ederek 20 Mayıs 1908'de bir layiha yayımlayarak ilk defa açıkça adını duyurmuşlardır. Bu layiha Manastır'daki tüm konsolosluklara gönderilmiş ve durum protesto edilmiştir. Böylece Cemiyet'in artık Makedonya Sorunu'nu kendisinin tek başına çözeceğine dair kararını meşrutiyetten yaklaşık iki ay önce Büyük Güçlere bildirdiğini anlamaktayız. Olup biten olaylar Padişahı zora sokuyor ve sonunda Sultan II. Abdülhamit Han 23 Temmuz 1908'de "İkinci Meşrutiyeti" ilan eder, Anayasayı yeniden yürürlüğe koyar ve tatil edilmiş olan Meclis-i Mebusan'ı toplantıya çağırır. Meşrutiyetin ilanıyla Enver Bey artık "Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey" olmuştu.

Anahtar kelime: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya Sorunu, Sultan II. Abdülhamit Han ve Enver Bey, İkinci Meşrutiyeti.

İttihat ve Terakki 1908 yılının başlarında Rumeli'de her Vilayetin hemen çoğu kazasında teşkilatlar kurmuştu. Aynı yılın Mayıs'ında İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmalarını gizli olarak sürdürmekten vazgeçip, Makedonya'daki duruma hâkim olmak üzere açığa çıkmayı düşünmüşlerdi. Selanik'te yapılan toplantıda, Avrupa'nın Büyük Devletlerine (Düvel-i Muazzama) Cemiyetin varlığını ve nüfuzunu açıklamak

kararı aldılar. Büyük Devletlere Makedonya'daki karışıklığı ancak Cemiyetin düzeltebileceği ve Avrupa'nın sonuç vermeyen ıslahat çabalarından vazgeçmesi gerektiğini söylenecekti [1].

İttihat ve Terakki, Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya hususundaki yaklaşım tarzına muhalefet ederek 20 Mayıs 1908'de bir layiha yayımlayarak ilk defa açıkça adını duyurmuşlardır. Bu layiha Manastır'daki tüm konsolosluklara gönderilmiş ve durum protesto edilmiştir [2]. Böylece Cemiyet'in artık Makedonya Sorunu'nu kendisinin tek başına çözeceğine dair kararını meşrutiyetten yaklaşık iki ay önce Büyük Güçlere bildirdiğini anlamaktayız. Ancak Büyük Devletlerden herhangi bir cevap gelmedi. Sultan II. Abdülhamit yönetimi bu çalışmalardan haberdar olmuştu.

Padişah olup bitenleri doğru saptamak amacıyla Enver Bey'in eniştesi olan Selanik Merkez Komutanı Kaymakam Nazım Bey'i görevlendirmiştir. Selanik'te Cemiyet aleyhine teşkilat yapan Merkez Kumandanı Nazım Bey'in öldürülmesine cemiyet bir karar vermiştir [3]. Enver Bey bu hadiseyi şöyle anlatıyor: *"Zahiren Yunan İhtilal komitesine karşı olmak üzere otuz kişiden oluşan bir istihbarat teşkilatı kurmuştu. Kayın biraderi bulunmak dolayısıyla kız kardeşimin yardımıyla bu teşkilatta olanların isim ve görevlerini ve fotoğraflarını temin etmişim"* diyordu. Enver Bey, eniştesinin çok borçlu olması sebebiyle Saray Mabeynine bağlı olduğunu ve tehlike oluşturmaya başladığını ve Cemiyetin de Nazım Bey'in öldürülmesine karar verdiğini yazar. Birkaç teşebbüs sonuçsuz kalır.

11 Haziran 1908 tarihinde Enver Bey ve babası Ahmet Bey'de Nazım Bey'in evinde üst katta oturmaktaydılar. Kapı çalınır ve Nazım Bey'i bir subayın görmek istediğini söylenir. Nazım Bey biraz tereddütten sonra aşağıya iner. Aşağıdan bir silah sesi gelir ve Nazım Bey bacağından vurulmuştu ve ertesi gün de İstanbul'a hareket etmiştir. Bu olay üzerine II. Abdülhamit, güvendiği adamlarından İskodralı İsmail Mahir Paşa başkanlığındaki bir heyeti incelemeler yapmak üzere Selanik'e gönderdi. Ayrıca Padişah, III. Ordu'da neler olduğunu ve neler düşünüldüğünü anlamak için ordudan iki subay istedi. III. Ordu Müşirliği, Kurmay Ali Rıza ve Topçu Hasan Rıza Bey'i merkeze gönderdiler. Bunlar İstanbul'da Müşir Ethem Paşa ile görüşmeleri esnasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinden ve olup bitenden habersiz yalnız askerlikle uğraşan kimseler oldukları intibamı uyandırdılar. Sonra bu iki subay İstanbul'da alıkonuldular. Selanik'te ise bunların tutuklandıkları zannedilmiştir. Ayrıca Enver Bey Manastır'a geldiğinde Saray'ın istihbarat çalışmalarının sıkılaştığını ve artık kendisinden de şüphe edildiğini anlar. Genel Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa, Nazım Bey'in eşi olan kız kardeşini Selanik'ten alarak İstanbul'a götürmesi için emir geldiğini ve bu sebeple kendisine izin verildiğini ve yol parasını da vererek biran evvel İstanbul'a gitmesini söyler.

Enver Bey ise Selanik'e gelir ve Cemiyet'in Merkez-i Umumi'si toplanarak Enver Bey'in İstanbul'a gidip gitmeyeceği konusunda tartışılır. Sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik Komitesi, 25 Haziran 1908'de Enver Bey'in dağa çıkmasını ve ayaklanmanın başlatılmasını kararlaştırdılar [4]. Böylece Enver, İstanbul'a davetin arkasındaki gerekçelere hiç güvenmemekle akıllılık ederek ve Resne tepelerinde izini kaybettirme yolunu seçti [5]. Avrupa'da ise, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın Estonya'nın Reval kentinde buluşmaları [6], Cemiyet'in, Reval toplantısından Osmanlı Devleti aleyhine bir antlaşmanın çıkacağını ve kısa bir süre içinde de Makedonya'nın ülke topraklarından yitirileceği ve tüm Rumeli paylaşılacağı kanısına varmışlardı.

Ayrıca bu görüşmeyi *"Hasta Adam'ın"* cenazesinin üstünde üşüşen kartalların, büyük ihtimale son hamlesi olarak da görmüşlerdir. Süreyya, Reval görüşmesini şöyle anlatıyor:

◆ *Osmanlı Devleti'nin dünya için devamlı ve tehlikeli anlaşmazlık konusu olmaktan çıkarılarak, bazı bölgelerin milletlerarası bir idareye verilmesi,*

◆ *Bu bölgelerden Irak'ın İngiltere, İstanbul ve Boğazların Rus nüfuz bölgeleri olarak bu devlete terk etmesi gerektiği,*

◆ *Osmanlı Devleti hakkında karar alınırken Şark Meselesi ile ilgili diğer devletlerin menfaatlerinin korunması,*

◆ *Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde, Türk ve Müslüman olmayan halkların kendi kendilerini idare hakları üzerinde Rus ve İngilizlerin devam ve sebat etmeleridir [7].*

Anlaşıldığı gibi, Osmanlı Aydınları ve Saray da olup biten hadiseden, devletin parçalanarak paylaşılmaya mahkûm olduğunu algılamışlardı. Görülüyor ki, yabancı kitap yahut gazetelerden öğrenilmiş, hiçbir kültürel birikime dayanmayan teorik bazı doğruların propagandası, genç subayların ayaklarını yerden kesmiş, gerçeklik duygularını zedelemiştir. İttihatçılara göre, parçalanma tehlikesinin artması karşısında, Osmanlı Devleti'nin başına parlamento, yani seçim yoluyla iktidara gelecek güçlü ve sağlam bir hükümetin bulunması son derece önem kazanmıştır. Özellikle Balkanlar'dan, şikâyetlerini kendilerinin ifade edebilecekleri temsilcilerin İstanbul'daki parlamentoya gelmeleri, reformlar yönünde Avrupa Devletleri'nin baskılarını azaltabilir, güçlü bir hükümet de bu baskılara karşı koyabilirdi [8].

Ayrıca, Kralı VII. Edward ile Çar II. Nikola'nın 1907'de Çin, Tibet, Afganistan ve İran üzerinde nüfuz bölgelerini tespit etmiş olmaları, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını paylaşılacağı kanısına varmalarına bir etken olduğunu söyleyebiliriz. Böylece vatansever subaylar iyice ateşlenerek, ne yapılacaksa bir an önce yapılması gerektiği fikrini beslemişlerdir. Böylece Enver Bey, askeri üniformasını çıkarıp dağa çıkacaktır ve etrafına toplayacağı Osmanlılarla, II. Abdülhamit'e Meşrutiyeti tekrar ilan etmesi için zorlayacaktır. Binbaşı Enver Bey silahlı isyanın ilan eder: *"Haziran on iki ve on üçüncü Perşembe ve Cuma günleri arasındaki gecede artık Selanik'i, ailemi, maddi istikbalimi terk ederek, sadece halktan bir fert gibi, hükümetin bütün kuvvetlerine karşı açıktan açığa, silahlı olarak isyanımı ilan ediyorum. Fakat evvel Allah'a ve Peygamber'e sonra da Cemiyetimizin teşkilatına, hükümetin zulmünden bizar olan millete güvenim tam olduğundan, vatanın geleceğini gayet parlak görüyor, bunun için benim maddeten kararın istikbalimin zulmetine ehemmiyet vermiyorum. Vardar kapısından çıkarken nişanlarımı söktüm. Biraz üzgündüm. Bütün eski hayallerimi, iyi, büyük bir asker olmaktı. Hâlbuki şundan itibaren artık bir hiçtim kim bilir nerede ve hangi kurşunla vurularak, kim bilir nerelerde kalacak ve asi diye bir köşeye atılacağım"* diye kuşkulandığını da belirtiyor. Enver'in asıl endişelendiği tereddüdü ise her zamanki gibi ailesi olmuştur. Fakat Tikveş'e gelen Kolağası Mustafa Kemal kendisine birkaç mektupla birlikte Selanik'teki Merkez-i Umumi tarafından *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin* Rumeli Genel Müfettişi atandığına dair belge verir.

Mektuplardan birisi annesi Ayşe Hanım'dandır; *"Enver'im, başladığın işi bitirmeden dönersen sana sütümü helal etmem"* demektedir. Buradan anlaşılıyor ki, Enver'in kuşulanmasına hak veriyoruz ve tabiatıyla o da bir insanoğludur diyebiliriz. Ancak bu mektuplardan Enver'in taşınması zor olan yükünün hafiflediğini ve içinin ferahladığını da anlıyoruz. Askeri bir şeref olan üniformasını üzerinden çıkardığına üzülen Enver, ailesinden gelen bu sevindirici haberleriyle, aldığı yolda kararlı bir şekilde yürümesine yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. Öte tarafta Niyazi Bey, Cemiyetten izin alarak dağa çıkmak ve açıkça mücadele etme kararını almıştır. Niyazi Bey dağa çıkmadan önce, tabur deposuna girerek birçok silah, cephane, tabur sandığındaki paraları ve ahaliden bir grup ile 3 Temmuz 1908'de Resne'den çıkarak isyan bayrağı açtı [9]. Aynı zamanda Mabeyn Başkâtipliğine, Rumeli Genel Müfettişliğine ve Manastır Vilayetine de bir bildiri göndermiştir.

Resneli Niyazi Bey, Enver Bey hakkında, ondan büyük güç aldıklarını söyler ve devamla: *"Bahusus Enver Bey gibi efkâr-ı cemiyetin en kuvvetli naşiri sayılan ve harb ü darpta olağanüstü liyakati bilinen bir kurmay subayın, çeteciliğe girişinin şeref ve hizmeti yücelteceği düşüncesi hepimizi sevinç ve övünçle doldurdu. Üzüntü ve karamsar zamanlarımızda, bizi ateşli sözler, ciddi tavırlarıyla coşturup etkileyen bu az bulunur ve her anlamında mükemmel olan, Enver Bey idi"* diye anmaktadır.

Enver Bey isyan bayrağın açıktan sonra halka doğru:

"Muhterem Vatandaşlarım!

Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmış kalması dolayısıyla, otuz seneden beri memlekette hüküm sürerek, birçok namuslu vatan evladının mahvına ve birçok aile yuvalarının sönmesine sebep olan istibdat idaresi, son zamanlarda gene şiddetini göstermeye başladı. Zaten keyfi bir idare neticesi, birçok ihtilaller içinde kana boyanan vatan ve milletimizi büsbütün zayıflatarak yakında mahvedecek olan bu istibdada nihayet vermek lazımdır. Ben içte bu istibdada karşı milletimin haklarını muhafaza için her şeyimi feda ettim. İcap ederse bu uğurda hayatımı da esirgemeyeceğim. Siz, ey vatanın namuslu ve fakat her şeyden habersiz olan evlatları! Sizin de benimle bu yolda yürümenizi veya bu işte tarafsız kalmanızı dilerim. Aleyhime hareket edecek olanların görecekları zararları maddi ve manevi mesuliyeti kendilerine aittir. Yaşasın vatan, yaşasın millet" bir ihtilal beyannamesi yayınladı.

Aynı zamanda Cemiyet'in Manastır şubesi üyeleri 5 Temmuz 1908'de sokaklara *"Kanun-ı Esasinin"* ilanını isteyen beyannameler yapıştırdı. Böylece otuz yıldan beri unutulmuş olan *"Kanun-ı Esasi"* kelimesi yeniden ortalıkta dolaşmaya başladı. Enver Paşa ise, özellikle Tikveş'in köylerinde taşra halkının arasında teşkilatlar kurmak üzere planlar hazırladı ve köylülere yemin töreni yaptırarak teşkilata almaya başladı. Timyanık köyünden başlayarak binbaşı rütbesiyle köylülere şu nutku çekti: *"Biliyorsunuz ki şimdiye kadar birçok yerler elimizden çıktı. Tuna Vilayeti, Bosna ne oldu? Oradaki ahalinin canlarını kurtarmak için mallarını bırakarak kaçtıklarını bilirsiniz. Bunlar ne oldu? Geldiler, bu yerlere sığındılar. Fakat ekserisi aç ve çıplak. İşte, şimdi bizim de başımıza bu belalar gelecek gibi görünüyor. Hükümetin yolsuzluğundan, görüyorsunuz ecnebi zabıtlar geldi. Yarın, öbür gün buralarını, biz işimizi göremiyoruz diye parçalamaya kalkışacaklar. O vakit bize ne olacak? Artık bizim için gidecek yer yok. Denize döküleceğiz yahut düşmanlarımızın ayakları altında çiğneneceğiz. Böyle zamanda karı gibi ölmektense işlerimizi düzeltmek için erkekçe şimdi ölmeyi göze almak yeğdir, değil mi? eğer biz böyle çalışırsak, hem Muaffak oluruz, hem de kalanlarımız rahat eder"* diyordu. Aynı zamanda Nazım Bey'i vuran Mustafa Necip, Enver Bey'in amcası

Halil Bey ve Teğmen Melik Bey'de kıtalarını terk ederek Enver Bey'e katıldılar. Enver Bey bundan sonra bir silahlı kuvvetler yönetmeliği hazırlar ve buna göre kuvvetler oluşturmaya başladı. Enver Bey öncü subayları yanına almak, fakat askerleri karıştırmadan halk ayaklanması yapmak istemektedir. Kendisi de hatıralarında Selanik'teki Merkez-i Umumi'ye, Ağustos ortalarına kadar beklenebilirse, genel bir halk ihtilali yapmayı teklif etmiştir. *"Tikveş kazasındaki yirmi beş bin İslam ahalinin kâmilten hazır olduğunu bildirmiştin"* demektedir.

Enver'in etrafına toplananlardan bir ayaklanmanın ayak sesleri olarak şüphelenen Saray, 7 Temmuz 1908 (24 Haziran 1324) Salı günü Korgeneral Şemsi Paşa'yı Köprülü üzerinden Manastır'a gönderdi. Durum çok nazikti. Şemsi Paşa, Kaçanik'te İttihat ve Terakki'nin tutum ve harekâtı aleyhinde bir toplantı düzenledi. Bu toplantı Müslümanlar arasında kan dökülmesine yol açacak nitelikte idi [10]. Aynı zamanda Şemsi Paşa'nın Manastır'a gelişi Cemiyetin üzerinde bir hayli korku salmıştı. Selanik Heyet-i Merkeziyeti hemen Şemsi Paşa'nın vurulmasına karar vermiş, keyfiyeti Fedai Bölüğüne yazmış, hatta Fedai Bölüğü heyetinden birini celbederek kati talimat vermişti. Bu işi Yakup Cemil Bey deruhte edilmişti. Şemsi Paşa buradaki tahkikatının bir sonuç vermemesi üzerine, Resne üzerine hareket etmeye karar vermişti.

8 Temmuz 1908 günü Şemsi Paşa Saray'la haberleşmek üzere Manastır telgrafhanesine girmişti. Şemsi Paşa, Saray'a *"Erkânı Harp Binbaşı Enver ve Niyazi Beylerin kıyafetini tebdil ederek cemiyeti fesadiyeye (İttihat ve Terakki) iltihak ettiğini ve her ikisinin ölüsünü veya dirisini ele geçireceğini müjdeliyordu"*. Fakat Paşa'nın Saray'la telgraflaşmasının ardından telgrafhaneden çıkarken yirmiden fazla seçme muhafızlarının olmasına rağmen *"İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin"* fedai subaylarından Teğmen Atif (Kamçıl) tarafından vurularak öldürüldü. Şemsi Paşa'nın katli meşrutiyete doğru atılmış bir adımdı. Fakat bu hadise henüz istibdadı yıkacak bir hal olmamakla beraber II. Abdülhamit'e vurulan ve onu en güvendiği adamından mahrum bırakan bir darbe ve Niyazi Bey'i takipten kurtaran ve nihayet cemiyete geniş nefes aldırın mühim bir vaka idi [11].

Sultan II. Abdülhamit, Şemsi Paşa'nın katlinden sonra Müşir Tatar Osman Paşa'yı geniş salâhiyetlerle Manastır fevkalade kumandanlığına tayin ve izam eylemiştir. Bölgenin içerisine düştüğü askeri ve siyasi durumdan sonra II. Abdülhamit'in bu ayaklanmayı bastırabilmesi için Makedonya'daki III. Ordu ve Edirne'deki II. Ordu'dan faydalanmasına imkân kalmamıştı. Ayaklanmayı Anadolu'dan 47 Tabur asker göndererek bastırmayı planladı. Ayrıca Makedonya'daki Rum çetelerinden faydalanılacaktı. Tatar Osman Paşa, Manastır'a geldiği sırada İzmir'den Selanik'e asker sevkine başlanmıştı. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti boş durmayarak el altından teşkilatını kuvvetlendiriyor ve Şemsi Paşa vakasından sonra cemiyete girenler çoğalmıştır.

Cemiyet, Anadolu'dan gelecek kuvvetlerin Niyazi Bey üzerine gitmesini önlemek için Doktor Nazım Bey'i İzmir'e yolladılar. 16 Temmuz'da, 27 Tabur asker İzmir'den deniz yoluyla Selanik'e gönderildi. Doktor Nazım ve Bursalı Tahir'de askerlerle birlikte vapura binenler arasındadır. Bunlar askerlerin bir kısmını daha Selanik'e gelmeden diğer bir kısmını ise Manastır yolunda İttihat ve Terakki Cemiyetine girmelerini sağladılar. Bu birlikler çeşitli bahanelerle Tatar Osman Paşa'nın Ohri'deki isyancılara karşı harekete geçme emrine karşı çıktılar. Niyazi Bey'in dağa çıkıp, bu hareketinin bastırılmamasından sonraki Makedonya topraklarında gerçekleşen bir başka önemli olay da, Firzovik toplantısıdır. 1908 yılının Haziran ortalarına doğru Kosova'da bulunan bazı yabancılar, Firzovik'te bir eğlence düzenlemeyi tasarladılar ve hazırlığa girişirler [12].

Herhalde Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden koparılması yönündeki gelişmelerden ilişkili olan o bölgenin Arnavut'ları, bu hazırlıkları, Avusturya'nın askeri bir işgal hareketini örtmek için düzenlenmiş bir hile olarak yorumladılar ve silahlı olarak Firzovik'te toplandılar. Bu haber dallanıp budaklanarak yayılmış ve topluluğa katılanların sayısı ertesi ay otuz bine kadar yükselmişti. Fakat Avusturya'dan askeri bir işgal söz konusu olmadığı anlaşılıyor. Bu arada toplantının sükûnetle dağılmasını sağlamak üzere Kosova Valisi Mahmut Şevket Paşa tarafından 8 Temmuz'da görevlendirilen ve İttihat ve Terakki yanlısı olan Miralay Galip Bey, bunu meşrutiyetten yana bir toplantıya çevirmeye çalışıyordu. Necip Draga gibi Arnavut ileri gelenleri kendisine yardımcı olurken, İsa Bolatin gibileri de buna karşı çıkıyorlardı. 20 Temmuz 1908 günü Padişaha sunmak üzere Sadrazam ve Şeyhülislam Kosova Halkı adına 180 imza ile çekilen telgrafta bir millet meclisinin toplanması isteniliyordu. Fakat Saray'dan herhangi bir cevap verilmedi. Bunun üzerine 22 Temmuz'da daha bir telgraf çekerek *"Teskin-i heyecan kabil olmuyor, halk müsellahan aşağı doğru akın ediyor"* diye ısrar edildi. Bununla Saray'a karşı isyan bayrağını çeken yalnız ordu değil, artık bir halk isyanının da eklendiğini görmekteyiz. Ayrıca bu isyan devletin en duyarlı ve en göz önünde bulunan bir yerinde oluyordu ve bunu yapanlar da Saray'ın çok güvendiği Arnavutlardı. Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti Manastır'ın ardından Ohri'de de faaliyetlerini arttırmışlardı. Ohri'deki *sımf-ı sani* Redif Alayı

Kumandan Vekili Eyup Sabri Bey, asker ve ahaliden teşkil ettiği *Ohri Milli Alayı* Birinci Tabur Kumandanlığını ele alarak 20 Temmuz 1908'de askeri depoyu açtırıp, dokuz yuz mavzerle, doksan beş sandık cephaneyi yanlarına alarak dağa çıktılar. Bu gelişmeler karşısında Müşir Tatar Osman Paşa'nın Cemiyet tarafından, tutuklanması kararlaştırılmıştır. Karar üzerine Resneli Niyazi de birlikleriyle Manastır'a inerek Ordu Müşiri Tatar Oaman Paşa'nın evini sararak Paşa'yı dağa kaldırdılar.

Bu arada Enver Bey'e Merkez-i Umumi'den kâğıt gelir: "*Umumi talep vuku bulacak ve eğer Sultan razı olmazsa İstanbul üzerine yürünecektir. Tikveş'te bulunarak orada toplanan Mustafa Necip Efendi Komutasındaki Birinci Milli Tabur ile Köprülü, İştib Milli Taburlarıyla bir alay teşkili ile harekete hazır bulunmaklığım yazılıyordu*" diyordu. Enver Bey, 22 Temmuz 1908'de arkadaşlarıyla birlikte Köprülüye gelir. Emin ağa'nın evine iner. Asker-sivil şehrin ileri gelenleriyle görüşür. Cemiyetin Köprülü İdare Heytine, ertesi gün Hükümet Konağından Meşrutiyetin ilan edeceğini bildirir ve hazırlık yapmalarını ister. Ertesi gün Hükümet Konağının önünde toplanan halk, yaşasın millet, meşrutiyet, hürriyet diye bağırılmaktadır. Bir hoca dua eder, bir Bulgar Papazı Bulgarca nutuk çeker.

Enver Bey de Türkçe bir nutuk çeker ve meşrutiyeti ilan eder. "*Yaşasın vatan, hürriyet sözlerini hep beraber tekrar ettik. Bu sırada üç top atıldı. Asker selam vaziyetinde duaya katıldı, sonra kışlarına çekildiler*" demektedir. Kaymakam ve Komutan olup bitenleri genel Müfettişliğe bildirdiler. Enver Bey aynı gün Müfettiş-i Umumi Hilmi Paşa'dan, Sultan'ı taleplerin kabulüne ikna ettirebilmek için aracılık yapmasını rica eder. Aynı şekilde Enver Bey Avusturya gazetesi Neue Freie Press'ye, eğer Sultan Meşrutiyeti tekrar uygulamaya koymazsa Jön Türk Ordusu'nun İstanbul'a doğru harekete geçeceğine dair bir açıklama göndermişti. Eş zamanlı Enver Bey bir telgraf çeker ve "*Hastayı tedavi ettik*" der. Aynı gün Ordu merkezi olan Manastır'da, İttihat ve Terakki Merkez Heyeti hürriyetin ilanına karar verdiler ve Kurmay Binbaşı Vehip Bey (Paşa) bir top arabasının üstünde Meşrutiyet beyannamesini okur. Kolağası Niyazi Bey de arkadaşları da Resne'de hürriyeti ilan ederler.

Bu olup bitenler Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'i zor duruma sokar. Artık Padişah, Rumeli'deki bütün Ordu Birliklerinde aynı havanın estiğini ve geri dönüşünün olmayacağını görmüştü. Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşa'ya şunları söylüyor: "*Yaşlandım ve yoruldum. Suyun akıntısına gideceğim. Meşrutiyeti her derde deva sanıyorlar, denesinler, görsünler*" demiştir. Çığ gibi kaynayan baskı altında, II. Abdülhamit yeni bir Sadrazam aramıştır. Sait Paşa'yı Kamil Paşa'ya tercih ederek Sadrazam yapmıştır [13]. Meclisi Vükela, Sait Paşa tavsiyesi üzerine, Padişah durumu bir mazbata ile bildirmiştir. 24 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihli bu Mazbata Yıldız'a çekilmiş olan telgraf sayısının 67'ye çıktığını bildirmiştir. Böylece II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908'de "*İkinci Meşrutiyeti*" ilan eder, Anayasayı yeniden yürürlüğe koyar [14; 85, 14; 16, 14; 13, 14; 57, 14; 75.] ve tatil edilmiş olan Meclis-i Mebusan'ı toplantıya çağırır. Enver Bey Hürriyetin İlanını haberini Tikveş'te aldı. Sonra Enver Bey Selanik'e çağırılır. İttihat ve Terakki Merkezi: "*Bugün bütün Selanik halkı akşam treni ile teşrifinize intizar edeceğinden, daha önce hareketinizin bildirilmesi rica olunur*" diye telgraf çekmişti. Selanik'e gelişini Enver Bey'in kendisinden dinlersek: "*Saat bire doğru Selanik'e vardık. Hemen bütün Selanik ahalisi istasyonda idi. Coşkun haykırışlar, seviniş çığlıkları içinde tren istasyona girdi. Bulduğum vagon içinde ve hele kompartimanımın önünde izdiham o kadar artmıştı ki, Kurmay Cemal Bey (Paşa) ve Faik Bey'lerle arkadaşları, bu kalabalığı önleyip bana yol açmak için çok sıkıntı çektiler*".

Selanik halkı Enver Bey'e görkemli bir karşılama töreni yaptı. Enver Bey artık "*Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey*" olmuştu. Talat Bey (Paşa) hürriyet kahramanlarını karşılamak için daha trenden inmeden yanlarına giderek herkesten önce tebrik etmişti. Enver Bey'in elinden tutarak trenden beraber indiler. Seviniş içinde bulunan halka doğru "*İşte Kahraman-ı Hürriyet Yaşasın Enver Bey!*" diye onları tanıttı. Binbaşı Enver Bey burada kısa bir konuşma yapar:

Vatandaşlar!

Hakkımda lütfen gösterilen bu sevgiye teşekkür ederim. Ben buna layık olmak için bir şey yapmadım. Her Osmanlı'nın seve-seve yerine getirmeye koşacağı bir vazifeyi talih bana verdi. Eğer bunu hakkıyla yerine getirebildiysem, bu ödül bana yeterlidir. Hamdolsun, Meşrutiyete kavuştuk. Hürriyetimizi aldık. Fakat bununla vazifemizin bitmiş olduğunu sanmayalım. Asıl zorluk bundan sonra başlar. Yükselme yolunda attığımız bu ilk adımı başarıyla ilerletmek için çok çalışmak, dikkat etmek gerekir. Mamefiyet bundan böyle Müslim gayrimüslim bütün vatandaşlar elbirliği ile çalışarak hür milletimizi, vatanımızı daima yükselmeye götüreceğiz. Yaşasın Millet! Yaşasın Vatan!

Sonuçta Binbaşı Enver Bey artık siyasetin tam ortasına atılmıştır.

References

- 1 Feroz Ahmad. *Union and Progress (1908–1914)*, İstanbul: Sander Yayinlari, 1971, P. 16.
- 2 Ali Merthan Dundar. *From Panislamism to Great Asia, Ottoman Empire, Japan and Central Asia*, İstanbul: Otuken Yayinlari, 2006, P. 8.
- 3 Suleyman Kani Ertem. *Yildiz and Young Turks The Comittee of Union and Progress and Secret History* / Ed: Osman Selin Kozhaanoglu, İstanbul: Temel Yayinlari, 1999, P. 306.
- 4 Mehmet Hazuisalihoglu. *Young Turks and the Problem of Macedonia (1890–1918)*, İstanbul: Tarih Vakvi Yurt Yayinlari, 2008, P. 94.
- 5 Bernard Lewis. *The Birth of Modern Turkey*, Ankara: Arkadash Yaynevi, 2010, P. 281.
- 6 Jean Paul Garnier. *The End of The Ottoman Empire From Abdulhamid II. to Mustafa Kemal*, İstanbul: Remzi Kitavebi, 2007, P. 92.
- 7 Nevzat Kosoglu. *Enver Pasha*, Ankara: OtukenYayinlari, 2008, P. 52.
- 8 Oral Sander. *Political History From First Centuries to 1918*, Ankara: Imge Kitabevi, 2010, P. 327.
- 9 Suleyman Kani İrtem. *The Constitutional Era 1908 – Young Turks Revolution*, Ankara: Temel Yayinlari, 1999, P. 18.
- 10 Tahsin Uzer. *The History of Crisis in Macedonia and the Last Ottoman Government*, Ankara: Turk Tarik Kurumu, 1979, P. 91.
- 11 İsmail Hakkı Uzuncharshili. *Evidences About the Process of the Second Constitutional Proclamation in 1908*, Ankara: Belleten, 1956, P. 111.
- 12 Sina Akshin. *Young Turks and The Comittee of Union and Progress*, Ankara: Imge Yayinlari, 1998, P. 104–105.
- 13 Tarik Zafer Tunaya. *Proclamation of the Second Constitution and Views to Political Life*, Ankara, 1998, P. 19.
- 14 Baram Hocaoglu. *The Relations between Government and Opposition at the Time of Second Constitution 1908–1913*, İstanbul: Kitapyayievi, 2010, P. 16.; Hasan Taner Kerimoglu. *Union and Progress and Greeks 1908–1914*, İstanbul: Libra Kitap Yayinlari, 2009, P. 13.; Zafer Kars H. *People Dynamics of 1908 Revolution*, İstanbul: Kaynak Yayinlari, 1997, P. 57.

А.Тұрлыбек

Осман мемлекетіндегі екінші революцияның жариялануы және Әнуар бей

«Бірлік және даму» партиясы Осман мемлекетінің Македонияға қатысты жүргізіп отырған саясатына қарсылық танытып, 1908 жылдың 20 мамырында үндеу тастап, алғаш рет өз аттарын жариялады. Сонымен қатар бұл жолдау Манастирдегі (жер атауы) барлық шет мемлекеттердің елшіліктеріне жіберілді, әрі олардың жүргізіп отырған саясаттарына наразылықтарын білдірді. Ортаға шыққан бұл қайшылықтар II. Сұлтан Абдулхамиттің 1908 жылдың 23 шілдесінде «Екінші конституцияны» жариялауына мәжбүр етті. Ата Заң қайта жүйеге еніп, таратылған парламент қайта шақырылды. Конституцияның жариялануы мен Әнуар бей «Еркіндік қаһарманы — мыңбасы Әнуар бей» деп танылды.

A.Turlybek

Proclamation of the Second Constitutional Era in the Ottoman State and Enver Bey

The party “Unity and Progress” expressed its protest against political relations of the Ottoman Empire towards the Republic of Macedonia. On 20 May 1908, the party announced itself for the first time and declared its convention. The message expressed protest against the leading politics and was spread among all the embassies of the foreign states in Monastir. Enverproclaimed restitution of the constitution in the Ottoman Empire on 10 July 1908 in the political meeting after a threefold salvo of guns. This contradiction forced Sultan Abdulhamid II to announce “The Second Constitution” on 23 July 1908. The constitution was officially declared, and the dissolved parliament was formed anew. And Enver became the Hero of the liberty.